

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 16 Sayı: 44 Ağustos 2023

Yayın Geliş Tarihi: 13.01.2023 Yayına Kabul Tarihi: 10.08.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1233686>

Makale Türü: Derleme Makale/Review Article

Atıf/Citation: Nükte, S. (2023). Mehmet Âkif Ersoy'un Muhafazakârlığa Yönelik Temel Fikirleri. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 629-658.

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN MUHAFAZAKÂRLIĞA YÖNELİK TEMEL FİKİRLERİ

Serdar NÜKTE*

Öz

Bu makalenin amacı, Türk düşünce hayatında önemli bir isim olan Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlığa ilişkin görüşlerini tahlil etmektir. Muhafazakâr düşünce, dine, tarihsel birikime, geleneğe, değişim konusuna ve toplumsal değerlerin devam edilmesine gerektiğine ilişkin yaklaşımlarıyla ön plana çıkan bir düşünce sistemidir. Mehmet Âkif Ersoy da, bu düşünce sisteminden hareketle, bir toplumun kendi tarihine kaynaklık eden değerleri muhafaza ederek, değişim sürecine girmesi gerektiğine inanmıştır. Bu nedenle, yaşadığı dönemin sorunlarını ele alırken, toplumsal değerlerin muhafaza edilmesini önemsemiştir. Böylelikle, modernleşmeye ve değişime bağlı olarak bir toplum analizi yapmış ve bu doğrultuda ortaya çıkan taklit, tarihsel umursamazlık, milliyetçilik, aydın halk çatışması, atalet, bid'at ve hurafe gibi konular hakkında değerlendirmeler yapmıştır. Mehmet Âkif Ersoy, bu değerlendirmelerinde toplumun geçmişinde var olan değerleri yeniden ortaya çıkarma çabasında olmuştur. Bu makalede, Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlık konusundaki fikirleri, Safahat adlı eseri, tefsir yazıları, mektupları ve halkı aydınlatmak için vermiş olduğu vaazlardan hareketle analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, modernleşme, muhafazakârlık, değişim, Doğu toplumları.

Doktora Öğrencisi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, serdar.nukte@gmail.com, İzmir, Türkiye

MEHMET ÂKIF ERSOY'S MAIN IDEAS ON CONSERVATISM

Abstract

The aim of this article is to analyze the views of Mehmet Âkif Ersoy, who is an important name in Turkish intellectual life, on conservatism. Conservative thought is a system of thought that comes to the fore with its approaches to religion, historical accumulation, tradition, the subject of change and the need to continue social values. Based on this system of thought, Mehmet Âkif Ersoy believed that a society should enter the process of change by preserving the values that are the source of its own history. Therefore, while dealing with the problems of the period in which he lived, he cared about preserving social values. Thus, he made a society analysis depending on modernization and change and made evaluations about issues such as imitation, historical indifference, nationalism, intellectual people's conflict, inertia, bid'ah and superstition. In these evaluations, Mehmet Âkif Ersoy has tried to reveal the values that existed in the past of the society. In this article, Mehmet Âkif Ersoy's ideas on conservatism are analyzed based on his work called Safahat, his tafsir writings, letters and his sermons to enlighten the public.

Keywords: *Mehmet Âkif Ersoy, modernization, conservatism, change, Eastern societies.*

1. GİRİŞ

Bu makalenin amacı, Türk düşünce hayatında önemli bir yere sahip olan Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlığa dair fikirlerini analiz etmektir. Mehmet Âkif Ersoy ile ilgili birçok çalışmanın varlığından söz etmek mümkündür. Bu makalenin önemi ise, Mehmet Âkif Ersoy'un fikir dünyasının, siyasal bir ideoloji olarak muhafazakârlık ile temellendirilmesidir. Fransız Devrimi'yle yaygınlaşan muhafazakâr düşünce gerek Batı'da gerekse Doğu'da gündemde olan bir fikir sistemidir. Bu nedenle, dünya genelinde birçok fikir insanı bu konuya ilgi duymuştur. Bu fikir insanları arasında, muhafazakârlık konusu üzerine yoğunlaşan bir düşünür ise, Mehmet Âkif Ersoy olmuştur. Birbirinden farklı konular üzerine pek çok yazısı olan Mehmet Âkif Ersoy'un, yüzyılı aşkın bir

zaman önce üzerinde durduğu ve yazılar kaleme aldığı konulardan birisi de muhafazakârlık konusudur. Mehmet Âkif Ersoy, Batı'ya karşı ilmî bağlamda direnç gösterilmesine karşı çıkararak ihtiyatlı bir inkılâbın gerekliliğini belirtmiştir. Muhafazakâr bir çizgide, ani bir değişimin Batı'yı taklitten öteye geçemeyeceğini ve muhafazakâr bir inkılâbın olması gerektiğini vurgulamıştır.

Mehmet Âkif Ersoy, herkes tarafından bilinen, ancak gerçek anlamda yeteri kadar tanınmayan bir düşündürdür (Cündioğlu, 2022a: 10). Mehmet Âkif Ersoy, "ictimâiyât" olarak adlandırdığı "sosyoloji" ile yakından ilgilenmiş, toplumun nasıl ve ne şekilde olduğunu anlamak için birtakım sosyolojik tespitler yapmıştır. Bu tespitler doğrultusunda çözüm yolları önermiş, toplumun örf, âdet, gelenek ve değerlerinden kopmamaları gerektiğini ifade etmiştir. Geleceğin, refah içinde inşa edilebilmesi için geçmişin bıraktığı mirasın önemine dikkat çekmiştir. Böylelikle, aslında bir toplum araştırmacısı olan Mehmet Âkif Ersoy'un fikir dünyası, sosyoloji alanına giren konular üzerinde şekillenmiştir. Muhafazakâr bir düşünür olan Mehmet Âkif Ersoy, toplumun huzur içinde yaşamasını istemiş ve bu yüzden sanata oranla topluma daha çok önem vermiştir (Cirhinlioğlu ve Tektaş, 2019: 104).

Mehmet Âkif Ersoy, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma dönemine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu döneme şahitlik etmiş bir fikir insanıdır. Dönemin getirdiği siyasî karışıklıklar, Mehmet Âkif Ersoy'un fikir dünyasının temelini oluşturmuştur. Bu süreçte, Osmanlı İmparatorluğu'nda birtakım dönüşümler gerçekleşmiş ve tüm toplumu kapsayan önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Mehmet Âkif Ersoy, yaşadığı dönemin bu söz konusu toplumsal sorunlarını eserlerinde kaleme almıştır. Mehmet Âkif Ersoy'un bu toplumsal sorunları hangi bağlamda ele aldığı son derece önemlidir. Çünkü Mehmet Âkif Ersoy, bir taraftan "İslâm coğrafyası neden geri kaldı?" sorusuna yanıt aramış, bir taraftan da halka ve aydınlara yönelik bir dizi tespitler ortaya koymuştur. Bu doğrultuda,

Batı'nın bilim ve tekniğinin alınmasının zorunluluğunu ifade etmiştir. Ancak, Mehmet Âkif Ersoy'a göre bu süreçte gerek aydınlar gerekse halkın kendisi geleneksel kültürden beslenmelidir. Aksi halde, zorunlu bir süreç olan modernleşme, doğru anlaşılmadığı takdirde Müslüman toplumlarını sömürüye açık bir hale getirecektir.

Mehmet Âkif Ersoy, muhafazakârlığa dair görüşlerini, aileden, toplumdan, klasik kültürden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu açmazdan almıştır. Mehmet Âkif Ersoy'un mütefekkir kimliği, yeni bir fikir ortaya çıkarmasından ziyade milletin tarihinde var olan bir ülküyü geliştirme çabası içinde olmuştur (Karakoç, 2017: 23-24). Bu bakımdan, daha çok toplumsal değerlere yönelik bir çözümleme yaptığı için fikirlerinin muhafazakâr bir içeriğe sahip olduğu ifade edilebilir. Nitekim, bu makalede, Mehmet Âkif Ersoy, yaşadığı dönemin söz konusu sorunlarını dile getirmede şiiri önemli bir araç olarak gördüğü için yedi şiirinin birleştirildiği *Safahat* adlı eseri, tefsir yazıları, mektupları ve halkı aydınlatmak için vermiş olduğu vaazları esas alınmıştır.

2. MEHMET ÂKİF ERSOY'UN NAZİM VE NESİRİNDE MUHAFAZAKÂRLIK VE TOPLUMCU YORUM

Batı uygarlığı, kaynağı olduğu birçok krize neden olduğu için eleştirilmektedir (Kızılcılık, 2012: 18). Özellikle, bazı düşünce hareketleri bu eleştirel tutumlarıyla Batı uygarlığına dönük birtakım tahlillerde bulunmuştur. Bunlardan birisi, eleştirel yaklaşımını bir düşünce geleneği içinde tarihsel olarak devam ettiren muhafazakârlık olmuştur. Muhafazakâr düşünce, Batı uygarlığının toplum yapısını yozlaştırdığı düşüncesinden hareketle toplumsal değerlerin muhafaza edilmesi gerektiğini arzulamıştır. Mehmet Âkif Ersoy da muhafazakâr düşünce geleneğine benzer şekilde Batı uygarlığının birçok toplumsal soruna kaynaklık ettiğini fark etmiş ve toplumsal düzenin yeniden sağlanması için tarihsel tecrübeden faydalanması gerektiğine inanmıştır. Ancak, nasıl ki muhafazakâr

düşüncenin anlaşılmasında, Fransız Devrimi'yle birlikte geçmişten ve tarihsel tecrübeden kopuş fikrinin doğru analiz edilmesi gerekiyorsa, Mehmet Âkif Ersoy'un da muhafazakâr düşünce içindeki fikirlerinin doğru anlaşılması için onun modernleşmeye ve onunla bağlantılı olarak ortaya çıkan değişim konularına ilişkin düşüncelerinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Mehmet Âkif Ersoy, modernleşme ve değişime bağlı olarak bir toplum analizi yapmış ve bu doğrultuda ortaya çıkan taklit, tarihsel umursamazlık, milliyetçilik, aydın halk çatışması, atalet, bid'at ve hurafe gibi konuların her biri hakkında muhafazakâr düşüncelerinden hareketle çözümler yapmıştır.

“Mehmet Âkif Ersoy'un kişiliği ve şiirleri İslâmcılık ile muhafazakârlık arasındaki ortak duygu alanını en iyi dillendiren, hatta bizatihi İslâmcılıktaki muhafazakâr bakiyenin kefaletini yüklenen bir figür olmuştur” (Aktay, 2021b: 157). Mehmet Âkif Ersoy, modernleşmeyi sorgulamaya tabi tutarak, ona muhafazakâr kimliğiyle eleştirel yaklaşmıştır. Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmeyle ortaya çıkan toplumsal değişime yönelik aldığı tavırda şekillenmiştir. Yenileşme hareketleriyle birlikte toplumda meydana gelen değişim, Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlık anlayışının temel unsurunu oluşturmuştur. Mehmet Âkif Ersoy, toplum tarafından benimsenen bir modernleşmenin olumlu sonuçlar getireceğine inanmıştır. Bu olumlu sonuçların, ancak tarihsel, dinsel ve kültürel değerlerin muhafaza edilmesiyle mümkün olacağını belirtmiştir. Mehmet Âkif Ersoy'un bu düşüncesi, muhafazakârlığa ilişkin fikirlerinin ana eğilimini oluşturmuştur. Mehmet Âkif Ersoy, bir taraftan eskiye ilişkin dersler çıkarılmasını önemsemiş, bir taraftan da yeniye olan sorgusuz kabule eleştirel yaklaşmıştır. Mehmet Âkif Ersoy'un bu düşünce sistemi, Batı uygarlığına yönelik bakışının da belirleyici unsuru olmuştur. Böylelikle, gittikçe resmileşen Batıcı fikirlere yönelik çok boyutlu değerlendirmeler yapmıştır (Karakoç, 2017: 21). Mehmet Âkif Ersoy'daki bu

değerlendirmeler birtakım ilkeler üzerine temellenmiştir. Çünkü, toplumsal sorun olarak gördüğü her meseleyi tarihsel, dinsel ve kültürel olarak toplumun değerleriyle ve ahlâk olgusuyla anlamaya çalışmıştır. Toplumun değerlerini muhafaza etmeyi amaçlayan bu ilkeler, aslında muhafazakâr bir düşünürün temel eğilimlerini de ifade etmektedir. Mehmet Âkif Ersoy da, modernleşmenin Türk toplum yapısında büyük bir değişime neden olduğunu fark etmiş ve onu şüpheli bir tavırla sorgulamıştır.

Mehmet Âkif Ersoy, bir taraftan Batı uygarlığının bütünüyle ilerlemiş bir medeniyet olarak kabul edilmesine, diğer taraftan da Doğu uygarlığının söz konusu ilerlemeye olan inancıyla Batı'ya dönük topyekûn öykünmesine karşı çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk istihbarat kurumu olan Teşkilât-ı Mahsûsa'nın kurucu başkanı Kuşçubaşı Eşref Sencer'e yazdığı mektubunda, Doğu toplumları karşısındaki tüm ilerleyişine rağmen, kendi toplum yapısının ahlâkî olarak bozulduğuna ve bu soruna çözüm bulmadığı taktirde, Batı uygarlığının kendi içinde yozlaşma sorunuyla karşı karşıya kalma korkusu yaşadığını belirtmiştir. Batı'nın bu feryadından ders çıkarılması gerektiğine inanan Mehmet Âkif Ersoy, Batı toplumunun kaçınmaya çalıştığı bu açmazda Doğu toplumlarının tüm zaaflarına rağmen dolu dizgin koşmasından ötürü yakınmıştır (Ersoy, 2016a: 90). Mehmet Âkif Ersoy, ilerleme düşüncesinde ahlâkî değerleri başat aktör olarak görmüş ve her iki uygarlığın doğru analiz edilmesi gerektiğine inanmıştır. Bu durumu, "ne varsa Şark'ta vardır!" diyenler, yalnız Garb'ı değil, Şark'ı da bilmiyorlar; nitekim 'ne varsa Garp'da vardır' dâvâsını ileri sürenler yalnız Şark'ı değil, Garb'ı da tanımıyorlar" sözleriyle hem Batı'nın bütünüyle kabul edilmesine hem de onun tamamıyla reddedilmesine şiddetle karşı çıkmıştır (Cündioğlu, 2022a: 62).

Mevcut haliyle Müslüman toplumların çağın gerisinde kaldığını vurgulayan Mehmet Âkif Ersoy, düşüncede, ahlâkta, dinde ve toplumun kendisinde birtakım

yenileşmenin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu zorunluluk, Osmanlı İmparatorluğu'nda dinî, millî ve kültürel değerlerde değişime neden olmuştur. Söz konusu değişimler, İslâm kültürü ve Batı kültürü arasındaki farklılığı daha da belirgin hale getirmiştir. Bu farklılık, Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlığa ilişkin görüşlerini şekillendirmiştir. Çünkü Mehmet Âkif Ersoy, Batı'nın yenilikleriyle Doğu'nun geçmişi arasında bir sentez kurma çabası içinde olmuştur. Mehmet Âkif Ersoy'daki bu muhafazakâr çaba, Müslüman toplumların, Batı'nın yalnızca yöntemlerini alarak, kendi değerleriyle yeniden yapılandırma arzusu olarak düşünülmelidir. Toplumsal değerleri yeniden yapılandırma isteği, Mehmet Âkif Ersoy'da muhafaza edilmesi gereken bir gerçekliği ifade etmektedir. Mehmet Âkif Ersoy, Batı'nın yenilikleri alınırken, toplumun geçmişle bağının koparılmasının olumsuz sonuçlar doğuracağını belirtmiştir. Mehmet Âkif Ersoy, bu bağın ancak muhafazakâr bir tutumla devam edeceğine inanmıştır. Dolayısıyla, değişim meselesini ele alırken, statükonun karşısında yer alarak, genelde Doğu toplumlarının özelde de Türk toplumunun değişime girmesi gerektiğini zorunlu bir süreç olarak görmüştür. Bu zorunlu sürecin, nasıl yürütülmesi gerektiği düşüncesi Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakâr fikirlerinin şekillenmesinde asıl etken olmuştur.

Mehmet Âkif Ersoy, Doğu toplumları neden geri kaldı sorusuna yanıt ararken, "alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini" sözleriyle Batı'nın yalnızca bilim ve tekniğinin alınması gerektiğini, "çünkü milliyeti yok san'atin, ilmin; yalnız" sözleriyle de ilim ve sanatın değişim için ne derece önemli olduğunu belirtmiştir (Ersoy, 2018: 215). Burada, Mehmet Âkif Ersoy'un telkine çalıştığı husus, Batı uygarlığının aslında bütünüyle hakikati temsil eden bir uygarlık olmadığı, yalnızca teknik düzeydeki üstünlüğünün kabul edilmesi gereken olumlu yönlerinin olduğu düşüncesidir (Ersoy, 2016b: 207). Mehmet Âkif Ersoy, Batı'nın yüksek bir medeniyet haline gelmesinde kullandığı bilim, teknik ve bunları bir araya getiren zihniyetten övgüyle bahsetmiş, bu açıdan Doğu toplumlarını ve

Batı toplumlarını kıyaslamıştır. Pendik bakteriyolojihane müdürü Şefik Kolaylı'ya gönderdiği mektubunda, “Şark o kadar geri kalmış ki, her Şarklı için tane tane cansiperane uğraşmak icap ediyor” sözleriyle hem Batı'nın ilerlemesine hem de Doğu'nun gerilemesine dikkat çekmiştir (Ersoy, 2016a: 123). Bununla ilişkili olarak, Mehmet Âkif Ersoy'un tespit ettiği başka bir nokta, Doğu toplumlarının Batı'ya olan bağımlılığının artmasıdır. Mehmet Âkif Ersoy, bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“İşimiz düştü mü tersâneye, yâhud denize

Mutlakâ âdetimizdir, koşarız İngiliz'e” (Ersoy, 2018: 412-413).

Mehmet Âkif Ersoy, Batı'nın ilerleyişindeki olumlu etkenleri takip etmiştir. Mehmet Âkif Ersoy'a göre bu ilerleyiş, Doğu toplumları için örnek alınması gereken bir süreci ifade etmelidir. Başka bir ifadeyle, Mehmet Âkif Ersoy, yenileşme çabası içinde Batı'nın alınması gereken yönleri üzerinde önemle durmuş ve değişimin gerekli olduğuna inanmıştır. Ancak, gerekli olan değişimin toplum açısından nasıl pratik edildiği, Mehmet Âkif Ersoy'un cevap bulmaya çalıştığı önemli bir soru olmuştur.

Mehmet Âkif Ersoy'a göre bir milletin başka bir milletin irfanından istifade etmesi doğal bir süreçtir. Ancak bu istifade süreci, aşırı taklitten arındırılmalıdır. Aksi halde aşırı taklit, açık bir soygunculuğa varan tehlikeli bir sürece dönüşecektir (Ersoy, 2016a: 143). Dolayısıyla, Batı'nın olumlanması gereken ilkelerinin yalnızca bilim ve teknik üzerine olması gerektiğine inanan Mehmet Âkif Ersoy'a göre bu süreç, Batı'ya topyekûn dönülmesiyle gerçekleştirilmeye çalışıldığı takdirde tümüyle taklitçilikle sonuçlanacaktır. Nitekim muhafazakârlık, gerçekleşmesi istenen yenilik sürecinin yalnızca bir seviyeye kadar gelişime imkân sağlayabileceği düşüncesinden gelmektedir. Muhafazakâr düşüncenin şiddetle karşı çıktığı durum, yeniliklerin bir toplumu bütün boyutlarıyla ileriye taşıyabileceği düşüncesidir. Bu yüzden muhafazakâr bir kimse, tarihsel ve

kültürel kökleri dikkate almalı ve bu bilinç çerçevesinde yenileşme konusunu değerlendirmelidir. Zira, Nurettin Topçu'nun vurguladığı gibi, Mehmet Âkif Ersoy'un arzuladığı inkılâp, şekil ve madde inkılâbı değil, ruh ve ahlâk üzerinde gerçekleşecek muhafazakâr bir inkılâptır (Topçu, 2019: 52).

Tarihsel köklerin son derece önemli olduğuna vurgu yapan Mehmet Âkif Ersoy, bir vaazında Müslümanların içinde bulunduğu açmazdan kurtulması için toplumu tarihsel bir soruşturmaya davet etmiştir. Böylesine bir soruşturmada toplum, çözüm için kendi tarihsel birikimini merkezî bir konuma getirecektir (Ersoy, 2016b: 98). Çünkü toplum, mazisini ancak bu sayede bir bütün olarak tecrübe ve ders alınması gereken bir zenginlik olarak görmeye başlayacaktır (Ersoy, 2016a: 122-123). Bu doğrultuda, Sırat-ı Müstakim'de kaleme aldığı "Din Ne Kadar Müsait İmiş!" adlı yazısında, "Ey okuyucu! Gel seninle el ele vererek maziye doğru bir yüксеlelim! Şu cahil muhitten sıyrılarak o marifet dolu aleme doğru bir kanat açalım" sözleriyle mazinin bir millet için ne derece önemli olduğunu vurgulamıştır (Ersoy, 2017: 199). Burada, muhafazakâr düşünce geleneğinin ana temalarından olan geçmişe ilişkin özlem duygusunun, Mehmet Âkif Ersoy tarafından da paylaşıldığı görülmektedir. "Gösterin ecdâda az çok benzeyen bir kan bana!" sözleriyle de geçmişin önemine vurgu yaparak, toplumun içinde bulunduğu durumu tarihsel bir temellendirme yoluyla analiz etmiştir (Ersoy, 2016b: 159).

Mehmet Âkif Ersoy'daki bu muhafazakâr eğilim, toplumun ancak kendi tarihsel birikiminden faydalandığı sürece gerçek anlamda modernleşebileceği düşüncesidir. Böylelikle Mehmet Âkif Ersoy, inkılâpları maziyle ilişkilendirerek, kültürel ve dinî değerleri muhafaza etmeye çalışmıştır. Çünkü muhafazakâr düşünce, tarihsel köklere ve millî kültüre karşı olumlayıcı bir yaklaşım içindedir. Bu çerçevede, Mehmet Âkif Ersoy'a göre, Müslüman toplumlar bekaları için sıklıkla mazisinden faydalanmalıdır. Mehmet Âkif Ersoy, toplumun muhafazakâr

bir çizgide tekrar refaha kavuşacağını belirtmiştir. Mehmet Âkif Ersoy, bir milletin ilerlemesinin ancak kendi tarihine yönelmesiyle mümkün olacağını belirterek, taklit yoluyla yenileşme sürecinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla, tarihsel mirasın, yenileşme çabasına dahil edilmesi gerektiğine inanmış ve onu taklit yoluyla ilerleme fikrinin karşısına yerleştirmiştir (Ersoy, 2018: 215). Gerçekten de tarihsel mirasa verdiği önem, muhafazakâr düşüncenin beslendiği ana ilkelerden biri olmuştur. Bu ana ilke, Mehmet Âkif Ersoy'un yenileşmeye dair fikirlerinin de temel dayanağı olarak düşünülmelidir.

Mehmet Âkif Ersoy'a göre yenilik, bir anlamda muhafaza edilmesi gereken değerler olarak ifade edilebilir. Bu değerler, Osmanlı İmparatorluğu'nu geçmişte Doğu'nun sözcüsü haline getirmiştir. Mehmet Âkif Ersoy'un geçmişe yönelik özlemi yine kendisinin muhafazakârlığa ilişkin görüşlerinde anlaşılmalıdır. Mehmet Âkif Ersoy, modernleşme sürecinde muhafazakâr bir tutum benimsenmesi ve inkılâpların dinî ve millî kültürden beslenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Ersoy, 2018: 468). Neticede, Mehmet Âkif Ersoy, taklitle ilerleme düşüncesinin topluma fayda getirmeyeceğine inanmış ve Sebilürreşad'da yayımlanan bir yazısında, "dinî taklid, dünyası taklid, adeti taklid, kıyafeti taklid, selâmı taklid, kelâmı taklid, hülâsa her şeyi taklid" sözleriyle bütünüyle yanlış bir biçimi olarak yenileşmenin, taklitçilik üzerine kurulduğunu ifade etmiştir (Özgürel, 2014: 149). Mehmet Âkif Ersoy'un fikirlerindeki yenilik düşüncesi, muhafazakâr düşünce kapsamında değerlendirildiğinde daha doğru anlaşılmaktadır. Çünkü, yenileşmeye dair fikirlerini aslında muhafazakâr kimliğinin tamamlayıcı bir unsuru olarak görmüştür. Nitekim, Topçu'ya göre yenileşme, muhafazakârlığı tamamlayan bir hareket prensibi olarak düşünülmelidir. Bu ilişki, Mehmet Âkif Ersoy'da milleti geçmişten günümüze getiren bir irade şeklinde tezahür etmiştir. Mehmet Âkif Ersoy, bu iradeyle aslında belirsizliği içeren inkılâpçılığa muhafazakâr bir yol çizmiştir (Topçu, 2019:

47-52). Muhafazakâr bir yeniliğin gerekliliğini ifade eden Mehmet Âkif Ersoy, bu durumu şu şekilde belirtmiştir:

“İnkılâb istiyorum, başka değil, hem çabucak.

...

İnkılâb istiyorum ben de, fakat, Abdu[h] * gibi...” (Ersoy, 2018: 465-466).

Mehmet Âkif Ersoy, muhafazakâr bir anlayışla, ani ve köklü bir değişimin karşısında durarak toplum tarafından benimsenen bir yenileşmenin daha doğru olacağına inanmıştır. Dolayısıyla, yenileşme çabası içinde maneviyatın ve kültürün muhafaza edilmesine önem vermiştir (Ersoy, 2018: 466). Mehmet Âkif Ersoy'un Batı uygarlığına yönelik maneviyat ve kültür tartışmasına getirdiği yorumların, yine muhafazakâr kimliğiyle şekillendiği görülmektedir. Çünkü, muhafazakâr düşüncesindeki maneviyat ve kültür, toplumun ilerlemesi için bir engel değildir. Mehmet Âkif Ersoy, yenileşme hareketlerinde muhafazakârlığın benimsenmesi gerektiğine inanmıştır. Telkine çalıştığı değişim, modernleşmenin köktencililiğini reddederek, toplumun tarihten süzülen manevi geçmişinden, yani kendi tarihinden yeniden ortaya çıkarılmasıdır.

---

* Mehmet Âkif Ersoy'un fikir sistemi üzerinde Muhammed Abduh'un düşünceleri büyük öneme sahiptir. Bilindiği gibi, Mehmet Âkif Ersoy'un çalışma hayatında çeviriler önemli bir yer tutmaktadır. Bu çeviri çalışmaları arasında Muhammed Abduh'un eserleri özel bir anlam ifade etmektedir. Nitekim, Mehmet Âkif Ersoy, ilk ve uzun yıllar sürmesi açısından bu alandaki tek Muhammed Abduh mütercimi olmuş bir düşünürdür (Cündioğlu, 2022b: 50). Ancak, Muhammed Abduh'un ve Mehmet Âkif Ersoy'un İslâm düşüncesi üzerindeki temel tezleri arasında hem benzerliklerden hem de farklılıklardan bahsetmek mümkündür. İki düşünürün, 20. yüzyıl başlarında İslâm düşüncesinin yeni bir kavrayışa ihtiyacı olduğunu vurgulaması benzerlik olarak ifade edilebilir. Daha akılcı bir ekolü temsil eden Muhammed Abduh, İslâmiyet'in genel çizgisine yeni bir yorum getirmeyi amaçlamıştır. Neticede, her iki düşünür, kendi şartları içinde gerekeni yaparak Müslüman toplumların refaha kavuşması için mücadele etmiştir (Karakoç, 2017: 23-24).

Mehmet Âkif Ersoy'un arzuladığı yenilik, erdem ve bilgeliği içeren ahlâkî kalkınmayı sağlayacak bir inkılâp şeklidir (Topçu, 2019: 52). Muhafazakâr düşünce geleneğindeki ahlâkî kalkınma arzusu, toplumsal değerlerin korunması ve onların devamı için büyük öneme sahiptir. Mehmet Âkif Ersoy, modernleşme sürecinde, gerçek anlamda milletin huzur ve refaha ulaşabilmesinin, ancak marifet ve faziletle mümkün olacağını belirtmiştir (Ersoy, 2018: 466). Mehmet Âkif Ersoy'un yapmış olduğu bu ayırım, aslında yenilik ve değişim konularına yönelik fikirlerini de göstermektedir. Burada, faziletin tarihsel birikimiyle Doğu uygarlığında olduğunu ileri süren Mehmet Âkif Ersoy, marifetin kaynağının ise Batı uygarlığında olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla, faziletten yoksun Batı uygarlığı ancak marifetten yoksun Doğu uygarlığıyla anlam kazanacaktır (Ersoy, 2018: 467). Başka bir ifadeyle, marifet yönünden Batı uygarlığının gerisinde kalmış olan Doğu toplumları, Batı'dan alacaklarını yalnızca onun marifetleriyle sınırlandırmalı ve aldığı marifetleri geçmişinde barındırdığı tarihsel mirasın ihtşasıyla ihtiyatlı şekilde yeniden biçimlendirmelidir. Buradaki temel husus, muhafazakâr düşüncenin üzerine titizlikle eğildiği ihtiyatlı bir değişimin gerekliliği düşüncesini Mehmet Âkif Ersoy'un da paylaşmış olmasıdır. Çünkü Mehmet Âkif Ersoy, yenileşme çabası içinde olan Müslüman toplumların soylu bir geçmişe sahip olduğu bilincinde olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu vurgu, Müslüman toplumların refaha ulaşması için mazisindeki tecrübesinden faydalanma zarureti beraberce getirmektedir. Bu zaruret ise, Mehmet Âkif Ersoy'un en çok önem verdiği konulardan biri olmuştur.

Mehmet Âkif Ersoy, yenileşmeye yönelik tahlillerinde muhafazakâr bir çizgide modernleşen Japonya'nın örnek alınmasını istemiştir. Çünkü modernleşme sürecinde Japonya, kendi dinî, millî ve kültürel değerlerini muhafaza etmeyi başarmıştır. Japonya'nın Batı'dan yalnızca bir yöntem olarak tekniğini almasının ve seçici davranmasının önemine dikkat çekmiştir (Ersoy, 2018: 197-198). Mehmet Âkif Ersoy, Doğu toplumlarını ve Batı toplumlarını kıyas ederken

Müslümanların geri kalmasının nedenini sorgulamış, millî ve dinî değerleri muhafaza edecek bir yenileşme sürecinin benimsenmesini arzulamıştır. Aksi halde, muhafazakâr bir tutum benimsenmedikçe, Batı uygarlığından alınacak her türlü yenileşme hareketi, kültürel ve ahlâkî yozlaşmayı beraberinde getirecektir. Çünkü, Mehmet Âkif Ersoy'a göre modernleşme, bir toplumun kendi geleneğini muhafaza ederek, yani muhafazakâr bir çabayla aşılması gereken bir süreci ifade etmektedir.

Diğer yandan, Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlığa ilişkin fikirlerinde millet ve milliyet vurgusu ön plana çıkan ana temalar arasındadır. Mehmet Âkif Ersoy'un bu ana temaları vaazlarında, eserlerinde, mektuplarında ve tefsir çalışmalarında öne çıkarması rastlantısal bir durum değildir. Çünkü, milliyetçilik konusu muhafazakâr düşünce geleneğinde son derece önemli bir kavramdır. Mehmet Âkif Ersoy da muhafazakârlığa ilişkin fikirlerinde milliyet meselesini büyük bir titizlikle önemsemiştir. Meseleyi, muhafazakâr düşüncesi çerçevesinde ele almış, özelde Türk toplumu genelde de tüm Müslüman toplumları arasında ortaya çıkan kavmiyetçiliği modernleşme süreciyle ilişkilendirerek, yeni bir kimlik arayışında olan kesimlere eleştirel yaklaşmıştır. Dolayısıyla, bir taraftan milliyet konusunun İslâmiyet ve Doğu toplumları için önemine, bir taraftan da yanlış koşullandırıldığı taktirde içinde kavmiyetçiliği barındıran bir tehdiye dönüşeceğine inanmıştır. Böylece, tüm Doğu toplumlarını ilgilendirdiğini düşündüğü bu meseleyi tarihsel ve dinsel nedenler ışığında çözümlenmeye çalışmıştır.

Sırat-ı Müstakim dergisinin 54. sayısında kaleme aldığı "İrk ve İslâm Dini" başlıklı yazısında, tarihsel süreçte Müslümanlar üzerinde hâkim güce sahip siyasî otoritenin kavmiyetçiliği reddeden ümmet bilinci olduğunu vurgulamıştır (Ersoy, 2017: 290). Hucurât sûresi, 10. âyetin tefsirini yaptığı çalışmasında ise, geçmişte İslâmiyet'in kavmiyet gibi insanları birbirinden ayırıştıran noktaları ortadan

kaldırarak, dünyanın muhtelif yerlerindeki tüm toplumları birleştirdiğini ifade eden Mehmet Âkif Ersoy, durumun tersine döndüğünü ve bu kez aynı toprağı paylaşan İslâm toplumlarının kavmiyet hissiyle parçalanmaya başladığını dile getirmiştir (Ersoy, 2016b: 73). Sebilürreşad'da "İslâmlaşmak" adıyla yayımlanan bir diğer yazısında, Avrupalılaşmak, Osmanlılaşmak, Türkleşmek gibi kavramların gerek makalelerde gerek risalelerde gerekse de sohbetlerde hem içeriğinin hem de Doğu toplumları açısından içinde barındırdığı tehlikenin tam olarak doğru anlaşılmadığını belirtmiştir (Abdulkadiroğlu ve Abdulkadiroğlu, 1987: 204).

Mehmet Âkif Ersoy, kavmiyetçilik konusunu yine muhafazakâr kimliği çerçevesinde İslâm'ın özünden hareket ederek değerlendirmiştir. Mehmet Âkif Ersoy, milliyet konusunda İslâm dinini merkeze alarak bir sentez çabası içinde olmuştur. Başka bir ifadeyle, İslâm milliyetçiliği üzerinde durmuş ve kavmiyetçiliğın terk edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, Topçu'nun da ifade ettiğı gibi, Mehmet Âkif Ersoy'un dindarlığı ve milliyet vurgusu iç içe geçmiş bir muhafazakârlıkla temellenmiştir (Topçu, 2019: 58). Tarihsel birikimine sahip çıkan bir millî söylemin ancak muhafazakârlık prensibine bağlanmasıyla mümkün olacağını ifade eden Topçu, Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlığa yönelik fikirlerinin, milliyet düşüncesiyle bağlantılı olduğunu öne sürmüş ve Mehmet Âkif Ersoy'un milleti, vatani ve geleneğı göz ardı etmeden milliyet vurgusu yapan önemli bir muhafazakâr düşünür olduğunu belirtmiştir (Topçu, 2019: 47-48). Nitekim Mehmet Âkif Ersoy, Sebilürreşad'da "Köy Hocası" başlığıyla yayımlanan yazısında da, "o büyük şerrin bari şu kadcarcık bir hayrını gördük diyebileydik" sözleriyle kavmiyetçiliğın Doğu toplumları arasında hiçbir fayda sağlamadığını ifade etmiştir (Abdulkadiroğlu ve Abdulkadiroğlu, 1987: 198).

Mehmet Âkif Ersoy, Müslüman toplumlar arasında kavmiyetçilik gütmenin Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getireceğine inanmıştır (Ersoy, 2016b: 73).

Mehmet Âkif Ersoy'a göre, Osmanlı İmparatorluğu, tekrar Doğu'nun sözcüsü olabilmesi için kendi içinde kavimlere bölünmek yerine, dinî birlikteliğini muhafaza ederek yeniden ihya sürecine gitmek zorundadır. Mehmet Âkif Ersoy, bu duruma ilişkin muhafazakâr bir tutum sergilemiş ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan kavmiyetçilik fikrine şiddetle karşı çıkmıştır. "Ey cemaat-i müslimîn, bilmiş olunuz ki Müslümanlıkta kavmiyet yoktur" sözleriyle geçmişte Müslüman toplumları tek çatı altında toplayan İslâmiyet'in kavmiyetçiliği yasakladığını ifade etmiştir (Ersoy, 2016b: 73). "Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz" sözleriyle de İslâm birliğinin milliyet vurgusuyla bağının önemine dikkat çekmiştir (Ersoy, 2016b: 155). Çünkü, Mehmet Âkif Ersoy'a göre, İslâm çatısı altındaki milliyet duygusunu "temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir" (Ersoy, 2017: 103). İslâm'ın özünde olmayan bu anlayışın, Müslüman coğrafyanın bölünmesine neden olacağını ifade eden Mehmet Âkif Ersoy, sorunun çözümünü Kur'an-ı Kerim'den arayarak İslâm birliğinin önemine işaret etmiştir.

Mehmet Âkif Ersoy, tüm Müslüman toplumların kavmiyetçiliği terk ederek, bütünlüğünü muhafaza etmesi gerektiğine inanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu bir arada tutan en güçlü bağın İslâmî değerler olduğunu ve İslâmiyet'in Osmanlı tebaası tarafından doğru anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, dinî ve millî iradenin muhafazakâr bir sentezini oluşturmuştur. Mehmet Âkif Ersoy'un bu din ve millet sentezi, milliyet konusuna muhafazakâr bir şuur kazandırmıştır (Topçu, 2019: 45-46). Mehmet Âkif Ersoy, millet ve milliyet konusunu yine muhafazakâr düşüncesinden hareketle değerlendirmiştir. Milliyet meselesinin anlaşılması için belirleyici bir unsur olarak İslâm dinini ön plana çıkarmış ve milliyet vurgusunun İslâmiyet'le iç içe olan ilişkisinin muhafaza edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

3. MEHMET ÂKİF ERSOY'DA İSLÂMÇILIK OLGUSUNUN ANA GÖRÜNÜMLERİ

Mehmet Âkif Ersoy'un görüşleri, muhafazakârlık ve İslâmcılık arasındaki ilişkinin en fazla görüldüğü metinler olarak kabul edilmiştir. Onun eserleri, kurulu düzeni sorgulayan ve bu düzeni temelden sarsan bir akımın sözcüsü olarak görülmüştür. Mehmet Âkif Ersoy, geleneksel İslâm anlayışıyla çoğunlukla gerilim içinde olmuş bir düşünürdür. Bu gerilimin nedeni, toplumu korumak ve onu kurtarmak adına vermiş olduğu mücadeleden kaynaklanmaktadır. Bu mücadele, onun muhafazakâr kimliğinin anlaşılmasında ayrı bir yere sahiptir (Aktay, 2021b: 157-158). Mehmet Âkif Ersoy, muhafazakâr düşüncenin en temel noktalarından olan din konusuna büyük önem vermiştir. Öyle ki, toplumsal sorunların İslâmiyet'in doğru anlaşılmasıyla üstesinden gelineceğine inanmıştır. Sırat-ı Müstakim'in 10. sayısında "Müslümanlıkta Esaslar" başlığıyla yayımlanan yazısında, selâmete ulaşmak isteyen bir toplumun, değişim sürecine girdiğinde Kuran-ı Kerim'in gerçekliğini dikkate alması gerektiğini ifade etmiştir (Ersoy, 2017: 110). Dolayısıyla, ahlâkın temellerinin, İslâm'ın bünyesinde barındırdığı temel prensiplerden oluştuğuna inandığı için Doğu toplumlarının yeniden İslâmiyet'ten ilham alması gerektiğini arzulamıştır (Topçu, 2019: 55). Burada, Mehmet Âkif Ersoy'un ve muhafazakâr düşüncenin dine ilişkin fikirlerinin ne ölçüde benzerlik gösterdiği sorusu önemli bir hale gelmektedir. Başka bir deyişle, nasıl ki muhafazakâr düşünce dine gerekli ölçüde önem vermiş ve onun aydınlatıcı bir rolünün olduğuna inanmışsa, Mehmet Âkif Ersoy da, bu düşünce geleneğinden hareketle dinin toplum için aydınlatıcı bir etkiye sahip olduğu inancını paylaşmış ve muhafazakârlığa ilişkin fikirlerini din olgusuyla ilişkilendirmiştir.

İslâmcılık düşüncesinde, çoğu kez gündemde olan temel tartışma konularından birisi gelenek ve modernleşme ilişkisidir. Mehmet Âkif Ersoy'un da aralarında bulunduğu ilk dönem İslâmcılar, aynı zamanda İslâm modernistleri olarak da tasnif edilmektedir. Bu tasnif, İslâm coğrafyasının, dünyanın yeni gerçekleri karşısında geri kalmışlığını aşma girişimine yönelik tanımlar ve çözümler getirme

çabası olarak düşünölmelidir (Aktay, 2005: 345). İŖte bu yüzden, Mehmet Âkif Ersoy, toplumun ahlâkının yalnızca İslâmîyet'in hakikî kaynaklarından ilham alınmasıyla hayat bulacağını savunmuŖtur (Topçu, 2019: 54). Zira, kendisi de yalnızca bir görenek Müslümanı olmayan Mehmet Âkif Ersoy, sadece Müslüman olmakla kalmayıp, kendi kimliğini İslâm ile muhafaza etmiş ve böylelikle Müslüman kalmaya muvaffak olmuş bir aydındır (Kuntay, 2018: 262). Uzun süren çalışkan haliyle, Arapça bilgisinin yanı sıra Arap edebiyatı ve İslâmî ilimler üzerindeki yetisinin artması, kendisini birçok müderrisin kanaatini sorduğu önemli bir otorite hâline getirmiŖtir (Cündioğlu, 2022b: 27). Dolayısıyla, Mehmet Âkif Ersoy'un fikriyatına bakıldığında, kendisinin bir tekke değil de, bütünüyle cami Müslümanı olduğu ifade edilebilir. Kendini topluma adanmış bir düşünür olan Mehmet Âkif Ersoy, vatani önceliğine aldığı için bundan zaman bulup kendini tekkeye kapatması mümkün değildir (Cündioğlu, 2022a: 23).

Yaşadığı dönemde kendisine en yakın isimlerden biri olan Süleyman Nazif'e göre, Mehmet Âkif Ersoy'un edebî yönünü yalnızca kaleme aldığı Ŗiirleri üzerinden, yani bir anlamda onu sadece bir Ŗair olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değerildir. Eđer Mehmet Âkif Ersoy'un sanatının doğru anlaşılması isteniyorsa, onun tüm fikirlerinin arka planını oluŖturan muhafazakâr kimliği dikkate alınmalıdır (Nazif, 1991: 43). Dolayısıyla Mehmet Âkif Ersoy, sanatını icra ederken, onu toplumun hizmetine sunmuş ve bunu yaparken de bütünüyle muhafazakâr düşünönceden beslenmiştir. Toplumun, içinde bulunduğu açmazları derin bir toplumsal kavrayışla anlamaya çalışın Mehmet Âkif Ersoy, bu açmazların çözümünde teolojik dayanaklar aramış ve her bir toplumsal sorunu muhafazakâr kimliğinden hareketle çözümlemeye çalışmıştır. Bu kimliğiyle, ilk zamanlar tüm dünyadaki Müslümanları kapsayan bir İslâm birliği savunucusu olmuŖtur. Ancak, daha sonra Anadolu ve Balkan coğrafyasındaki Müslümanların birliğini benimsemiŖtir. Mehmet Âkif Ersoy, Müslüman toplumların çıkmaz

içinde olduğunu görmüş ve onların ancak İslâmcılık düşüncesiyle tekrar refaha kavuşacağına inanmıştır (Düzdağ, 2000: 42-45).

Mehmet Âkif Ersoy'un İslâmcılık düşüncesinin yine muhafazakâr görüşleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu ilişki içinde, toplumu ve bireyi tarihsel koşullarda ortaya çıkan nitelikleriyle analiz etmiştir. Mehmet Âkif Ersoy, modernleşmeyle birlikte meydana gelen dönüşümün nedenini araştırırken, hâkim unsur olarak İslâm'ın belirleyici bir rol üstlendiğini düşünmüştür. Dolayısıyla, muhafazakârlığa ilişkin düşüncelerinin beslendiği en önemli kaynak din olmuştur. İslâmiyet'i hem bir inanç meselesi hem de modernleşme sürecinde geçmişle bağın devam ettirilmesi için muhafaza edilmesi gereken bir kaynak olarak görmüştür. Gerçekten de bu anlayış, muhafazakâr düşünce geleneği içinde en önemli noktalardan biri olmuştur. Diğer bir deyişle, muhafazakâr geleneğin, muhafaza edilmesi gereken toplumsal değerler hususunda dine yüklediği anlam, temelde onun ana çizgisini oluşturmaktadır. Muhafazakâr düşüncenin bu ana çizgisi, Mehmet Âkif Ersoy'un da muhafazakâr kimliğinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Çünkü, her muhafazakâr düşünür gibi Mehmet Âkif Ersoy'un da toplumsal değerlerin korunmasına ilişkin derin arzusu, aslında dinin kendisinden faydalanması gerektiğine olan inançtan kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle, Mehmet Âkif Ersoy, Müslüman toplumların Kur'an-ı Kerim'den ilham aldığı sürece çağın gerçeklerini yakalayacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı” (Ersoy, 2018: 441).

Öte yandan, Mehmet Âkif Ersoy'un İslamcılık olgusuna dair fikirlerinin net bir şekilde hissedildiği diğer bir mesele aydın ile halk sınıfı arasındaki uyuşmazlıktır. Nitekim, toplumun ilerlemesi, bir şekilde Batı uygarlığından faydalanma girişimine dönüşmüştür. Bu girişim, aydınlar arasında yeni bir sınıfın ortaya

çıkmasına zemin hazırlamıştır. Herhangi bir denetleyici kuruma tabi olmayan ya da bir tür rakibi bulunmayan bu sınıf Batı'ya karşı son derece hayranlık duymuştur. Söz konusu aydınlar, toplumun millî kurtuluşunun çaresi olarak Batı'ya yönelik topyekûn bir öykünmenin zorunluluğuna inanmıştır. Çünkü, aydınlar toplumdaki her şeyin ıslah hareketiyle kurtulamayacak kadar kötü durumda olduğunu düşünmüşlerdir. Bu nedenle de, mevcut düzenin tamamıyla olarak yıkılmasını arzulamışlardır (Said Halim Paşa, 2017: 93-94). Ortaya çıkan açmazlar, din olgusuyla yakından ilişkili olduğu için her türlü sorun daha çok din temeli üzerinde şekillenmiştir (Aktay, 2021a: 21). Mehmet Âkif Ersoy, toplum içinde ortaya çıkan açmazların nedeni üzerine eğilmiş ve aydın ile halk arasındaki ilişkiyi tahlil ederken sorunun bütünüyle din temelli olduğuna inanmıştır.

Mehmet Âkif Ersoy, toplumu oluşturan aydınların ve halkın birbirinin tamamlayıcı rollerinin olduğunu vurgulamıştır. Mehmet Âkif Ersoy, bu rollerin ne olduğunu ele alırken, muhafazakâr kimliğinden hareketle bütünleşmeyi sağlayan en önemli etkenin yine İslâmiyet olduğunu belirtmiştir. Çünkü, Mehmet Âkif Ersoy'a göre İslâmiyet, geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü muhafaza etmiştir. Mehmet Âkif Ersoy, mazideki bu dayanışma örneğiyle İslâm dininin doğru anlaşılıp, yaşanmasını istemiştir. Mehmet Âkif Ersoy'a göre gerek aydınlar gerekse halkın kendisi dinî ve millî kültürün muhafaza edilmesi için önemli iki zümreyi temsil etmektedir. Bu zümreler, Batı'dan gelen bilim ve tekniği toplumun maneviyatı ile sentezlemelidir. Ancak, Mehmet Âkif Ersoy'a göre aydın ve halk, söz konusu sentezi gerçekleştirememiş ve din üzerine ayrışmalara giderek, bir takım yeni toplumsal sorunların doğmasına neden olmuştur. Aydınların, özellikle dinî değerleri yok sayarak, arzuladıkları yeni toplum biçiminde söz konusu bu değerleri gereksiz görmeleri Mehmet Âkif Ersoy'un üzerine önemle eğildiği konulardan biri olmuştur. Görüldüğü gibi, muhafazakâr düşüncesinden hareketle toplumsal olarak

gördüğü her bir sorunu, aslında toplum içinde etkisini kaybettiğini düşündüğü dinle ilişkilendirmiştir. Çünkü, dinin bireyler üzerindeki etkisinin zayıflamış olması, Mehmet Âkif Ersoy'un da dikkatini çeken bir mesele olmuştur. Bu durumu, birçok toplumsal sorunla temellendiren Mehmet Âkif Ersoy, halk ve aydın zümrenin ayrışmasını da dinle ilişkilendirmiştir.

Mehmet Âkif Ersoy hem aydınların hem de halkın muhafazakâr bir tutumla modernleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aydınların Avrupa'ya yalnızca tahsil için gitmesi gerektiğini belirten Mehmet Âkif Ersoy, onların bu süreçte muhafazakâr bir tutum benimsemesini arzulamıştır. Böylece aydınlar, kendi tarihî ve dinî değerlerine bağlı kalarak Batı'nın yalnızca ilmî yönünü memlekete getirmelidir. Bu muhafazakâr tutum, Mehmet Âkif Ersoy'a göre toplumsal ilerlemede büyük öneme sahiptir (Ersoy, 2018: 213). Mehmet Âkif Ersoy'un yakındığı durum ise, halk ile aydın zümrenin birbirinden uzaklaşmaları olmuştur. Bu uzaklaşmadan dolayı, düşünen zümrenin ne dediğini halkın kavrayamadığına işaret etmiştir. Bu husus, halkın bir yandan kendi geçmişinden uzaklaşmasına, diğer yandan aydın zümreyle arasındaki kopuşun artmasına neden olmuştur. Mehmet Âkif Ersoy'a göre, söz konusu kopuşu besleyen zümre ise aydınlar olmuştur (Ersoy, 2018: 210-211). Oysa Mehmet Âkif Ersoy, terakki ve modernleşmede öncelikle, halk ile aydın arasında sosyal bir bütünlüşme olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bütünlüğün sağlanması için aydın zümre, modernleşme adı altında mevcut sorunları dinle ilişkilendirmekten vazgeçmelidir. Çünkü Mehmet Âkif Ersoy, halktan kopuk ve ona yabancı bir kültürün bütünüyle benimsenmesinin, aradaki uzlaşmazlığın artmasına neden olacağına inanmıştır.

Mehmet Âkif Ersoy'a göre, bu sorunun asıl nedeni aydın zümrenin yaşadığı ülkenin gerçeklerini bir tarafa bırakarak Batı'ya beslediği topyekûn inançtan kaynaklanmıştır. Aydınlar hem Müslüman olarak kalmanın hem de medenî

bakımdan ilerlemenin mümkün olmadığına inandıkları için Batı'nın ilerleyişindeki tüm yönlerin bütünüyle taklit edilmesini istemiştir. Batı'nın teknik ve medeniyetteki ilerleyişinin taklit edilmesinde İslâmiyet'i bir engel olarak gören aydınlar, ilerlemenin yalnızca dinin toplum hayatından tasfiye edilmesiyle mümkün olacağını savunmuştur. Bu durum, aydınlara ve onların temsil ettiği Batı'dan gelen her türlü yeniliğe karşı bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur (Gökçek, 2014: 166-167). Dolayısıyla Mehmet Âkif Ersoy, aydınların halka yönelik dinin terk edilmesi gerektiği telkinlerini şiddetle eleştirmiştir (Ersoy, 2018: 226).

Mehmet Âkif Ersoy, Müslüman toplumların İslâm'ın özünden kopmalarından bahsederken hem halkın hem de aydın zümrenin önemine işaret etmiştir. Mehmet Âkif Ersoy, düşünen zümre olarak aydınları insan vücudu tasvirinde beyine benzeterek, halk ile yakın bir ilişki içinde olması gerektiğini vurgulamıştır. Zira, felç geçirmiş bir insan vücudu gibi toplum içinde huzursuzlukların devam edeceğini belirtmiştir (Ersoy, 2018: 209). Mehmet Âkif Ersoy'a göre aydın, özellikle dinî ve millî kimliğinden beslenen, taklitten uzak ve halkla yakın bağ içinde olan kişidir. Mehmet Âkif Ersoy, bu yönüyle aydınların, muhafazakârlığın en temel unsurlarından biri olması gerektiğine inanmıştır. Aydın zümre, muhafazakârlığı benimsemediği için halk tarafından fikirleri reddedilmiş ve onların rolü ilerlemede boş bir çaba olarak görülmüştür (Ersoy, 2018: 413). Mehmet Âkif Ersoy, "cemâ'atten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah' tan" sözleriyle aydınların aslında kendi din ve tarihine yabancılaştığını ifade ederek, "uzaklaşsan da îmandan, cemâ'atten uzaklaşma" sözleriyle de İslâmiyet'ten ve halktan uzaklaşan aydınları uyarmıştır (Ersoy, 2018: 477-478). Müslüman coğrafyada kendi dinlerine yabancılaşarak İslâm'ı ilerlemenin önünde büyük bir engel olarak gören aydın zümreyi yine şu sözlerle eleştirmiştir:

"Bir de din kaydını kaldırmalı, zîrâ, o belâ,
Bütün esbâb-ı terakkîmize engel hâlâ!" (Ersoy, 2018: 210).

Aydınların, bu eğilimlerinden ötürü her türlü yeniliğe karşı çıkan halk ise, bir taraftan tarihsel bağların zayıfladığına bir taraftan da sahih kaynaklarla irtibatlarının kesildiğine inanmıştır. Bu durum, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda değil, tüm İslâm coğrafyasında bid'atların ve hurafelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gökçek, 2014: 168-169). Mehmet Âkif Ersoy, toplumun akâidinin yeni biçiminin “birer ikişer bid'at, üçer beşer hurafe” den ibaret olduğunu ve bu nedenle İslâm öğretilerinin artık bir yığın hurafeyle iç içe geçtiğini belirtmiştir (Ersoy, 2016b: 98). Mehmet Âkif Ersoy, Müslümanların din adına ürettikleri hurafelerin bir inanç meselesi olarak kabul görmesinden yakınmıştır. Toplumun hurafeleri, din gibi kabul etmesi, bir anlamda cehaleti de beraberinde getirmiştir (Ersoy, 2018: 196). Cehalet konusuna yönelik fikirleri, Mehmet Âkif Ersoy'un yine muhafazakâr düşüncesiyle açıklanabilir. Çünkü Mehmet Âkif Ersoy, hurafeleri ve bid'atları reddederek, İslâm'ın özüne yönelik muhafazakâr bir tutum sergilemiştir (Ersoy, 2018: 283). Mehmet Âkif Ersoy'a göre, hurafelerden ve bid'atlardan dolayı toplum İslâmiyet'in özünden uzaklaşmıştır. Mehmet Âkif Ersoy, artık dinin özü gibi kabul edilen hurafelerin ve bid'atların yanlış bir tevekkül anlayışının doğmasına neden olmasından yakınmıştır.

Mehmet Âkif Ersoy, artık içine hurafelerin ve bid'atların yerleştiği İslâmiyet'in doğru anlaşılmadığını ve toplumun cehalet içinde olduğunu belirtmiştir (Ersoy, 2018: 196). “Müslümanlık, bilmem amma, gâlibâ göklerde” sözleriyle dinin hükümlerinin toplum tarafından artık yeteri derecede önemsenmediğinden yakınmıştır (Ersoy, 2016b: 159). Ayrıca, aydınların İslâm'ı öğrenmek gibi bir çaba içinde olmadığını ifade ederek halkı yanlış yönlendirdiklerini düşünmüştür. Çünkü Mehmet Âkif Ersoy, toplumun ilerlemesi için eğitime önem vermiş ve eğitimin toplum sorunlarının çözümünde ancak İslâm dininin doğru anlaşılmasıyla mümkün olacağını ifade etmiştir (Ersoy, 2018: 195). Neticede Mehmet Âkif Ersoy, cehaletin ortaya çıkmasındaki ana nedeni ilmî yetersizlik

olarak görmüş ve İslâm dinin özünün muhafaza edilmesi gerektiğini önemle vurgulamıştır.

Mehmet Âkif Ersoy, Müslümanların İslâm'dan uzaklaşması sonucu toplumda tembellik ve ataletin ortaya çıktığını belirtmiştir (Ersoy, 2018: 323). Mehmet Âkif Ersoy'a göre, Müslüman toplumların çözülmesinde İslâmiyet'in özünden uzaklaşma gibi dinî nedenlerin yanı sıra, halkın tembelleşerek atalet içinde olması gibi toplumsal nedenlerin varlığı söz konusu olmuştur. Başka bir ifadeyle, Mehmet Âkif Ersoy, ataletin toplum düzeyinde önemli sorunlara neden olduğunu vurgulamıştır. Mehmet Âkif Ersoy'a göre, özellikle yalnızca ibadet yapılmasının yeterli bir çaba olarak görülmesi birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Böylece, zihinler ataletle sürüklenmiş ve çalışmanın toplumun sürekliliği için önemi görmezden gelinmiştir. Oysa bu durum, İslâmiyet'in öğretilerine bütünüyle ters düştüğü için büyük bir suç olarak kabul edilmelidir. Çünkü çalışmak İslâmiyet'in özünde karşılığı tartışılmaz olan en yüce ibadetlerden birisidir (Ersoy, 2017: 115). Dinî hareketsizliğin yani ataletin en büyük cinayeti ise, bir toplumun sosyal yapısını bozması gerçeğidir (Ersoy, 2017: 165). Nitekim atalet, toplumun sosyal yapısında iki temel hususun yozlaşmasına neden olmaktadır. Bunlardan ilki, toplumun fiilî olarak hareketsizleşmesi ve miskinliğin toplum genelinde hâkimiyet kurmasıdır. İkinci neden ise, ilk durumdan daha da kötü etkisi olan inanç noktasındaki hareketsizliktir (Ersoy, 2017: 171). Toplumda sosyal yapının yozlaşmasında ataletin büyük etkisinin olduğuna inanan Mehmet Âkif Ersoy, verdiği bir vaazda, "ey budala, kalk! Ne yatıyorsun?" sözleriyle toplumun hızlı bir şekilde ataletten kurtulması gerektiğini vurgulamıştır (Ersoy, 2016b: 213).

Mehmet Âkif Ersoy'un Şefik Kolaylı'ya gönderdiği başka bir mektubunda da yine Doğu toplumlarının atalet içinde olduğunu, "Şark o kadar geri kalmış ki, ah biz şarklılara vazife hissini ihsas edecek bir aşu keşfolunsa! Nereye gittimse,

insanlarında vazife duygusunu göremedim. Bu şuurun uyandığı gün, Şark yakasını kurtarmış demektir” sözleriyle vurgulamıştır (Kuntay, 2018: 266). Muhafazakâr düşüncenin ana eğilimi toplumsal değerlerin geçmişle bağlantısının kurularak muhafaza edilmesidir. Mehmet Âkif Ersoy da toplumsal değerlerin muhafaza edilmesini isterken ataletin bütünüyle terk edilmesi gerektiği üzerine ısrarcı olmuştur. Kuşçubaşı Eşref'e yazdığı bir diğer mektubunda ise, “bu ataleti hiç sevemiyorum, hiç hoş göremiyorum” sözleriyle, bir anlamda her bir toplumsal sorunun kaynağı olarak gördüğü ataleti şiddetle eleştirmiştir (Ersoy, 2016a: 91). “Gaye uğrunda çalışmak, didinmek, nihayet ölmek. Âh ne güzel meşgale, o ne hoş eğlence, o ne mesut hâtime imiş! Ben onu şimdi adamakıllı hissediyorum. Acaba yine o günler gelecek mi?” sözleriyle de çalışmanın bir toplumun varlığı için önemine işaret etmiştir (Ersoy, 2016a: 91). Böylece, bir yandan ataletin toplumsal değerleri yozlaştırdığını diğer yandan da çalışmanın toplumsal değerlerin yeniden muhafaza edilmesi için son derece kutsal bir yönü olduğunu vurgulamıştır.

Mehmet Âkif Ersoy'a göre, ancak İslâm'ın özünün muhafaza edilmesi ve toplum tarafından içselleştirilmesiyle Müslümanlar içinde bulunduğu açmazdan, yani hareketsizlik olarak tanımladığı ataletten kurtulmayı başaracaktır (Ersoy, 2017: 174). Ancak, İslâmiyet'in tekrardan istikrar sağlaması için birbiriyle ilişkili olan iki temel noktaya ihtiyaç vardır. Geçmişte, Müslümanların güçlü olmasının ana nedeni olan bu temel noktalar azim ve tevekküldür (Ersoy, 2016b: 128). Dolayısıyla, Mehmet Âkif Ersoy azimli olmayı “medeniyetlerin temeli, insan hayatının esası, bağımsız yaşamanın tek şartı” olarak görmüştür (Ersoy, 2017: 114). “Bence her ferd-i milletin üzerine farz olan bütün kudretiyle çalışmaktır” sözleriyle de çalışmanın her bir birey için kutsal bir yükümlülük ifade ettiğini vurgulamıştır (Ersoy, 2016a: 125).

Netice olarak, Mehmet Âkif Ersoy'a göre çalışma azmi İslâm'ın özünde büyük bir öneme sahiptir. Mehmet Âkif Ersoy, atalet ve tembelliğin gerek halkın gerekse mütefekkir zümrenin çalışmasına engel oluşturduğunu düşünmüştür. Özellikle halk arasında, yeni bir tevekkül anlayışının çıkması bu durumun yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu anlayış, Mehmet Âkif Ersoy'a göre, halkın çalışma azmini zayıflatmıştır. Çünkü halk, mevcut sorunların çözümü için dininden, tarihinden ve kendi kültüründen ders çıkarmalıdır. Bunun aksine halk, ortaya çıkan hurafelere inanmıştır. Böylelikle, Müslüman toplumlar bir taraftan cehalete sürüklenmiş diğer taraftan atalet ve tembellik içinde İslâmiyet'in özünden uzaklaşmıştır. Mehmet Âkif Ersoy, bu durumu yine muhafazakâr kimliğiyle açıklamış ve toplumun ilerlemesinde hurafelerin, bid'atların, ataletin ve cehaletin terk edilmesi gerektiğini savunmuştur. Müslümanlar, ancak bu sayede mazarisini dikkate alacak ve böylece Doğu toplumları, tarihine kaynaklık eden kendi kültüründen beslendiği sürece muhafazakâr bir tutum benimseyerek daha şuurdu hale gelecektir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu makalede, Türk düşünce hayatında önemli bir isim olan Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlığa ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlığa ilişkin fikirlerinde bir sürekliliğin olduğu ifade edilebilir. Mehmet Âkif Ersoy, ilk olarak Batı karşısında tüm Doğu'nun muhafaza edilmesini istemiştir. Daha sonra, yalnızca Müslüman toplumlar arasında bir bütünlüğün muhafaza edilmesine yönelik çaba harcamıştır. Son olarak ise, Türklüğü, İslâmiyet'le sentezleyerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun bıraktığı geleneğin mirasçısı olduğunu savunmuştur. Bu fikrî değişim, Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakâr düşüncesiyle yakından ilgilidir. Çünkü Mehmet Âkif Ersoy, bu fikrî değişim sürecinde her zaman toplumun dinî, tarihî ve kültürel değerlerinin korunması gerektiğine inanmıştır.

Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlık görüşlerinin birden fazla yönünün olduğu söyleyebiliriz. Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlığa ilişkin fikirleri, aslında günümüz sorunlarına da kaynaklık eden bir özgünlüğe sahiptir. Çünkü Mehmet Âkif Ersoy, Osmanlı İmparatorluğu'nu Doğu'nun bir temsilcisi olarak gördüğü için sorunları tarihsel süreç içinde analiz etmiştir. Mehmet Âkif Ersoy, söz konusu tarihsel süreci, dinî ve millî değerlerin muhafaza edilmesiyle ilişkilendirmiştir. Bu ilişki, Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakârlığa dair görüşlerinin temelini oluşturmuştur.

Türk muhafazakârlığının önemli isimlerinden biri olan Mehmet Âkif Ersoy, hayatı boyunca ortaya koyduğu duruşla ahlâkçı, milliyetçi, inkılâpçı ve her şeyden öte bilinçli bir muhafazakâr düşünürdür (Topçu, 2019: 56). Mehmet Âkif Ersoy, 19. yüzyıl İslâm dünyasının dinî ve ahlâkî bakımdan yaşadığı sorunları tespit etmeye çalışmıştır. Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakâr fikirleri, toplumun terakki fikrinde yeniden biçimlenmesi gerektiğini vurguladığı için bir anlamda orijinallik taşımaktadır (Gökçek, 2017: 170). Mehmet Âkif Ersoy'un sanatının kusursuz olmasının en önemli nedeni hem Doğu hem Batı uygarlığını muhafazakâr bir kimlikle tanımış olmasıdır (Nazif, 1991: 43). Mehmet Âkif Ersoy'un muhafazakâr kimliği, Batı'nın topyekûn taklit edilmesi düşüncesiyle ortaya çıkan aşırılığa eleştirel yaklaşmıştır. Batı'yı her açıdan taklidin, ahlâkî ve dinî yozlaşmaya neden olduğu düşüncesi, Mehmet Âkif Ersoy'un düşünce hayatında temel sorunsalı oluşturmuştur. Mehmet Âkif Ersoy, Batı uygarlığının sahip olduğu bilim ve tekniği ile Doğu uygarlığının sahip olduğu faziletin sentezlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, Mehmet Âkif Ersoy'a göre Müslüman toplumlar, yenileşme hareketlerinde muhafazakâr bir tutum benimsemeli ve kendi değerlerini ön plana çıkarmalıdır. Mehmet Âkif Ersoy, geçmişten beslenmesi gerektiğini ve bunun ancak dinî ve kültürel değerlere sahip çıkmakla mümkün olacağını belirtmiştir.

Mehmet Âkif Ersoy, tarihî ve dinî kökleri temel alarak, düzen içinde bir değişimin savunucusu olmuştur. Mehmet Âkif Ersoy, toplumsal kurumların yenilenerek düzenlenmesine karşı çıkmamış, ancak yenileşmenin muhafazakâr bir çerçevede gerçekleşmesi gerektiğine inanmıştır. Ancak Mehmet Âkif Ersoy'a göre, yenileşme süreci, bir milletin tarihiyle olan bağlarını koparmamalı ve kendi geçmişlerini muhafaza edecek şekilde gerçekleşmelidir. Mehmet Âkif Ersoy'a göre, Müslüman toplumların tekrar refaha kavuşması için halk ve aydın zümre birlikte hareket etmelidir. Burada Mehmet Âkif Ersoy, muhafazakâr bir gelişimin önemine vurgu yapmıştır. Mehmet Âkif Ersoy'a göre özellikle aydın zümre ile halk bütünleşmeli ve mazideki tüm değerler muhafaza edilmelidir. Çünkü, İslâm'ın özünün tekrar doğru anlaşılmasının ancak bu şekilde mümkün olacağına inanmıştır. Dolayısıyla, Mehmet Âkif Ersoy'a göre, aydın ve halk arasındaki yakın bağ, toplumun ilerlemesinde büyük öneme sahiptir. Bu ilişki ise, ancak kendi tarihine kaynaklık eden kültüründen beslendiği sürece muhafazakâr bir ilerlemeyi mümkün kılacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, A. ve Abdulkadiroğlu, N. (1987). Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r Reşad Mecmuaları'nda çıkan Mehmet Âkif Ersoy'un makaleleri. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Aktay, Y. (2005). "Modernleşme ve Gelenek Bağlamında Dinî Bilgi ve Otoritenin Dönüşümü." Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce (Cilt 6): İslâmcılık, (Der.: Aktay, Y.), 345-347.
- Aktay, Y. (2021a). "Bir Batılı Anlatı Olarak Sekülerizmin Evrensellik İddiası." Tezkire Dergisi, Arkaik Bir İdeolojinin Modern Anlatısı: Sekülerizm, 30(77): 13-32.

- Aktay, Y. (2021b). İslâm ve Sekülerleşmenin Kaynakları. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Cirhinlioğlu, Z. ve Tektaş, M. (2019). "Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Sosyolojik Temalar." Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1): 99- 109.
- Cündioğlu, D. (2022a). Âkif'e dair. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2022b). Bir Kur'an şairi. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Düzdağ, E. (2000). Mehmet Âkif hakkında araştırmalar II. İstanbul: Marmara Üniversitesi İ.F.A.V. Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2016a). Mektuplar. Ankara: Atlas Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2016b). Tefsir yazıları ve vaazlar. Ankara: DİB Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2017). Modernleşmek mi İslamlaşmak mı?. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Ersoy, M. A. (2018). Safahat. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gökçek, F. (2014). Mehmet Âkif'in şiir dünyası. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karakoç, S. (2017). Mehmed Âkif. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kızılcelik, S. (2012). Batı bataklığı. Ankara: Anı yayıncılık.
- Kuntay, M. C. (2018). Mehmet Âkif Ersoy: Hayatı-seciyesi-sanatı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Nazif, S. (1991). Mehmed Âkif. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özgürel, E. G. (2014). "Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinde Batı Medeniyetini Olumlayıcı Yaklaşımlar." Gazi Türkiyat. 15: 143-151.
- Said Halim Paşa. (2017). Buhranlarımız ve Son Eserleri. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Topçu, N. (2019). Mehmet Âkif. İstanbul: Dergâh Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this article is to evaluate the thoughts of Mehmet Âkif Ersoy, who has a great importance in Turkish intellectual life, on conservatism. The importance of this article is to associate Mehmet Âkif Ersoy's ideas with the tradition of conservative thought. Conservative thought believed that as a result of the French Revolution, French society in particular and all Western societies in general would degenerate over time. Mehmet Âkif Ersoy also stated that Turkish society in particular and all Eastern societies in general are under threat from the same situation. This situation should be considered as the factor shaping Mehmet Âkif Ersoy's thoughts on conservatism. Mehmet Âkif Ersoy wanted all Eastern societies to adopt the innovation movement, provided that social values are preserved. While desiring this, he wanted the innovation movement in question to be shaped on some principles. These principles should be considered as the main tendencies that make up the conservative identity of Mehmet Âkif Ersoy. Mehmet Âkif Ersoy made a society analysis based on modernization and the resulting change.

Mehmet Âkif Ersoy believed that a radical change occurred in the structure of the society with the modernization process, and in this direction, he made comprehensive evaluations about the context and to what extent the society should be renewed. In this context, Mehmet Âkif Ersoy first questioned modernization and approached it with suspicion. Mehmet Âkif Ersoy, while addressing modernization, emphasized that there are many aspects of modernization that need to be embraced, he compared Eastern societies with Western societies in this direction and complained that Eastern societies were lagging behind. The main situation that Mehmet Âkif Ersoy stands against is that modernization is viewed as progress as a whole. According to Mehmet Âkif Ersoy, technical progress, which the West defines only as ingenuity, should be taken. Mehmet Âkif Ersoy believed that the main reason for the change in society was due to a total imitation of the West. However, what Mehmet Âkif Ersoy desires is an innovation that will take place by preserving the historical, religious and cultural values. Therefore, he pointed out that it is possible to innovate with a conservative attitude. However, a questioning attitude towards the West was not adopted, on the contrary, the prevailing view was that progress would be achieved by imitating the West in all aspects. This situation is of great importance in terms of shaping the conservative ideas of Mehmet Âkif Ersoy. Because, according to Mehmet Âkif Ersoy, imitating the West in every aspect should also mean a society's rejection of its own historical accumulation. However, historical accumulation should be seen as a rich resource for a society entering the process of innovation.

On the other hand, Mehmet Âkif Ersoy meticulously focused on the issue of nationalism as it corrupts the fabric of society and causes division. Mehmet Âkif Ersoy analyzed this issue within the framework of his conservative identity. Mehmet Âkif Ersoy believed that nationalism harbored a great danger for both Turkish society and Eastern societies. Mehmet Âkif Ersoy evaluated the issue of nationalism from the essence of Islam. According to Mehmet Âkif Ersoy, he frequently stated that Islam prohibits nationalism, both in his works and in his sermons to enlighten the public. Therefore, he emphasized the nationalism of Islam and believed that the society should be purified from the desire for nationalism. On the other hand, he pointed out that the society consists of two groups, the intelligentsia and the public, and that both groups have certain duties. However, according to Mehmet Âkif Ersoy, neither the people themselves nor the intelligentsia did their part in the modernization process and misjudged this process.

The fact that the intelligentsia sees imitation of the West as the main condition for progress, and that the people take their place opposite the intelligentsia because of this approach, has revealed a conflict between the enlightened people in the society. Intellectuals, who saw Islam as an obstacle to progress, kept a deep distance between themselves and the people. The people, on the other hand, moved away from the essence of Islam due to this attitude of the intellectuals and accepted the superstitions and innovations that emerged as a religion. This situation has led to the emergence of a new understanding of tawakkul among the society. Mehmet Âkif Ersoy associated this emerging understanding of resignation with inertia and complained that inertia emerged among the people. From this point of view, he emphasized that the determination to work is extremely important for the welfare of a society. The question of what the determination to work should mean in a society is among the main themes that Mehmet Âkif Ersoy focuses on. While Mehmet Âkif Ersoy was addressing this issue, he wanted the society to turn to its historical experience and at this point, he felt a deep longing for the past. Here, while Mehmet Âkif Ersoy was analyzing issues such as bid'ah, superstition, inertia and ignorance, he tried to preserve it by moving from the essence of Islam.

As a result, Mehmet Âkif Ersoy put forward multidimensional analyzes on the issues of modernization and change. Based on all these arguments, the main point that Mehmet Âkif Ersoy focused on and tried to instill in the society is the idea that the society entering the innovation process should adopt a conservative attitude. Because, according to Mehmet Âkif Ersoy, the innovation movement should not alienate a society from its own history. On the contrary, he should long for the past and see it as a source to be fed in a sense. According to Mehmet Âkif Ersoy, only in this way will religious and national values be preserved.